El sometent català contemporani (1875-1978) de la Restauració a la Transició

Arnau Cunillera Cereigido

NIUB: 14736046

Tutor: Dr. Joan Villarroya Font

Dep. Història Contemporània

Universitat de Barcelona

2013

Índex

	Pàgina
Introducció	**2**
Estat de la qüestió	**3**
Espais i límits	**6**
Primera etapa: El sometent noucentista	**7**
Segona etapa: El sometent – unió cívica	**11**
Tercera etapa: El sometent republicà	**17**
Quarta etapa: El sometent franquista	**19**
Conclusions	**21**
Bibliografia	**23**
Annexos	**25**

Introducció

Últimament el sometent torna a ser tema d'actualitat. En diversos indrets del món rural sorgeixen veus que demanen la restitució d'aquesta antiga institució. Al·leguen que és la millor forma de combatre els robatoris i la violència que han repuntat amb l'arribada de la crisi. Partidaris i detractors debaten sobre la conveniència de recuperar aquest cos abolit durant la transició.

El sometent és una institució polèmica. Per a uns representa la màxima expressió de la idiosincràsia de la societat catalana, d'arrel popular i ancestral. D'altres el consideren una organització reaccionària i violenta al servei dels interessos de les classes dominants . Citat en llibres d'història, articles periodístics, discursos polítics i en lletres de cançons, el sometent és viu en l'imaginari col·lectiu.

Sembla però que hi ha tants sometents com gent en parla. El sometent tant pot ser l'heroica institució defensora de les llibertats durant la guerra de Successió com l'assot dels enemics d'Espanya al Bruc. Del punt tretzè de les Bases de Manresa a esdevenir el puntal del Règim de Primo de Rivera.

Malgrat comptar amb una llarga història i la vitalitat de que gaudeix en carrers i tertúlies, el sometent no disposa de gaire protagonisme en el relat dels historiadors. Normalment la seva presència es limita a algunes línies o un peu de pàgina en parlar de la vaga de la Canadenca o del projecte polític de Primo de Rivera.

Aquest treball pretén estudiar l'evolució del sometent català d'ençà de la seva restitució a inicis de la Restauració borbònica i fins a la seva dissolució l'any 1878. Es tracta segurament del període de cent anys més convuls de la història del sometent i de Catalunya.

És sabut que els orígens del sometent es remunten a l'època medieval. Ara bé, podem considerar el sometent contemporani com una herència directa d'aquelles formes de defensa veïnal? És el resultat d'una mobilització espontània? Qui integrava el sometent? Era un cos transversal format per elements de totes les capes de la societat? O bé era un cos al servei dels propietaris en defensa dels seus interessos? Quins interessos el movien? Aquestes són algunes de les preguntes que aquest treball pretén respondre basant-nos en la bibliografia i les recerques existents.

Estat de la qüestió

Com s'ha apuntat en la introducció, existeix poca bibliografia específica sobre el sometent català del període contemporani. Part de la informació exposada en aquest treball es troba disseminada en manuals, memòries, biografies i articles de diverses temàtiques. Tot seguit farem una breu relació de les poques les obres monogràfiques que tracten la qüestió de manera extensa i aprofundida. Obviarem però les obres que tracten el tema de manera superficial encara que aquests també han aportat informació i han engruixit la bibliografia d'aquest treball que es pot consultar al final.

L'origen del terme sometent es remunta a inicis de la baixa edat mitjana. No cal dir que és molt agosarat traçar línies de continuïtat que uneixin el període contemporani amb un passat tan remot. Cal entendre el sometent com una realitat que evoluciona amb el pas del temps sota una mateixa denominació. El sometent mobilitzat per Jaume I en el segle XIII i el mobilitzat per Josep Dencàs el 6 d'Octubre del 1934 tenen poc en comú més enllà del nom.

Malgrat aquesta evidència, és important conèixer i valorar les arrels d'aqueta institució doncs l'origen medieval constitueix la clau de volta de la mitificació que li aportarà tot el sentit i importància en època contemporània. L'obra de Flocel Sabaté[1] constitueix una bona i actualitzada investigació sobre els orígens medievals de la mobilització armada veïnal. Emparada per les lleis i promoguda per les institucions, l'autodefensa i la solidaritat veïnals constituiran amb el pas del temps una de les pràctiques més arrelades i zelosament defensades pels catalans sobretot de les àrees rurals.

Flocel Sabaté descriu com el que neix com un mitjà per combatre la criminalitat de baixa intensitat en el camp es convertirà progressivament en una eina esgrimida pels poders municipals en els seus plets contra els poders senyorials. Ja s'apunta des d'un principi una de les constants en la història del sometent: la instrumentalització de la mobilització popular.

En la seva reconversió en una espècie de Milícia urbana, els poders municipals aniran bastint al voltant del sometent tot un cerimonial i regulacions per tal de garantir-ne el control. Trobem aquí l'origen de la mobilització somatentista reglada que en època contemporània rebrà el nom de Sometent Armat. En contraposició a aquest trobarem el Sometent General: la mobilització de tota la població d'un territori per a fer front a un enemic que representa un perill imminent. Malgrat que aquest tipus de mobilització permeti l'ús del sometent en cas de guerra, emparada per l'usatge *Princeps Namque*, l'eficàcia del sometent davant d'agressions exteriors sempre es revelarà molt limitada.

Els anys vint del segle passat constitueixen el període més fèrtil de l'estudi sobre aquesta institució coincidint amb un moment àlgid de la mobilització somatentista promoguda pel règim de Primo de Rivera. La majoria d'aquestes obres tracen un discurs lineal que relaciona directament la institució recentment restablerta pel dictador amb el passat alt-medieval del país. Son obres que tendeixen a mitificar el passat del sometent com a expressió

[1] Flocel SABATÉ: *El sometent a la Catalunya Medieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2007.

genuïna dels valors d'ordre i respecte a la vida i la propietat. Valors tots ells que consideren idiosincràtics en la societat catalana.

En aquest sentit cal destacar l'obra de Jaume Peres Unzueta[2], llibre publicat a Barcelona l'any 1924. Es tracta d'un repàs exhaustiu de les gestes del sometent des de la baixa edat mitjana fins als inicis del segle XX. Unzueta descriu en aquesta obra publicada en català a inicis de la dictadura de Primo de Rivera un sometent pràcticament immutable lligat a la tradició i a la monarquia. Una institució socialment transversal i políticament neutra l'objectiu de la qual és perseguir el crim i la negligència de la llei.

Tres anys després surt a la llum un llibre Luis de Andrés y Morera[3]. Aquest rebat la visió asèptica i fins a cert punt ingènua de Peres Unzueta. Andrés y Morera ens presenta un sometent totalment compromès en la lluita contrarevolucionària. Cal destacar d'aquesta obra la preocupació d'Andrés y Morera per inserir el sometent català en l'òrbita d'un fenomen d'abast europeu: Les Guàrdies Cíviques. Organitzacions antirevolucionàries sorgides arreu d'Europa amb l'objectiu d'evitar la propagació de la revolució russa del 1917. Aquestes dues obres escrites en el curt interval de temps de tres anys testimonien el canvi profund esdevingut en el sometent català entre els anys 1917 i 1919.

És moment doncs d'introduir els treballs de Fernando del Rey Reguillo, qui ha treballat amb profunditat el sometent català dels anys vint i trenta. Ha estat de gran utilitat per aquest treball l'article titulat "Ciudadanos honrados y somatentistas"[4]. En aquest article del Rey Reguillo aborda la instrumentalització del sometent per part dels grans propietaris, l'aristocràcia i la burgesia industrial catalana. El fort arrelament en la història del país, una pretesa neutralitat política i l'aparent caràcter popular. Aquestes característiques feien del sometent un instrument contra-revolucionari de primer ordre en el context de la guerra social esdevinguda en la Barcelona d'inicis dels anys vint. Per una banda, evitava el desgast que suposava per a l'exèrcit la intervenció directa en la repressió. Per altra, resultava més eficaç i menys arriscat que entrar en la dinàmica del pistolerisme.

L'article no descuida inserir el sometent català en el context internacional del moment i estudiar els paral·lelismes amb d'altres moviments similars sorgits paral·lelament arreu d'Europa. La radicalització i l'augment de la violència política a Barcelona no representa un cas aïllat en món industrialitzat europeu posterior a la Gran Guerra. Els estralls de la guerra, les dificultats econòmiques, la desigualtat social, la irrupció de la societat i de les ideologies de masses i sobretot el referent de la revolució bolxevic a Rússia van fer trontollar els fonaments de les societats liberals Europees. És el rerefons internacional d'un fenomen pretesament ultra-local.

---

[2] Jaume PERES UNZUETA: *El Sometent a través de la història*, Barcelona, Joaquim Horta, 1924.
[3] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución, una historia de las guardias cívicas en la España del siglo XX*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 1995.
[4] Fernando DEL REY REGUILLO: "Ciudadanos y somatentistas. El orden en la España de los años veinte", *Estudios de Historia Social*, 42-43 (1987), pp. 97-150.

Del Rey Reguillo marca el 1919, any de la implantació del sometent a la ciutat de Barcelona, com un punt d'inflexió. No només per l'evident paradoxa que significa de portar a la gran ciutat un cos tradicionalment rural sinó pels canvis introduïts en un nivell més profund. A partir d'aquest moment el sometent continuarà lluitant contra l'enemic com ho feia durant la Guerra del Francès però ara l'enemic serà el sindicalista. Tractant el revolucionari com un enemic no només de l'ordre sinó també del país, el sometent podrà combatre els seus enemics ideològics sense haver de renunciar a la seva neutralitat política.

Amb l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera l'any 1923 la identificació entre sometent i país experimentarà un fort impuls. Tant és així que traspassarà les fronteres del Principat amb la creació del *Somatén Nacional*.

Per a l'estudi d'aquest període i fins al final de la Guerra Civil cal destacar l'obra d'Eduardo Gonzalez Calleja i Fernando del Rey Reguillo[5]. Es tracta de l'obra monogràfica sobre el sometent contemporani més completa i actualitzada de que tenim constància. Aquest llibre que inclou l'article *Ciudadanos honrados y somatentistas* abans esmentat, es pot considerar una obra d'aprofundiment dels treballs de del Rey Reguillo que amplia els límits cronològics de l'estudi fins la instauració del sometent franquista l'any 1945. Han estat de gran utilitat per a la realització d'aquest treball les consideracions d'aquesta obra referents al període republicà.

Josep Clara[6] ens explica com amb la derrota del bàndol nazi-feixista en la Segona Guerra Mundial, el règim franquista queda aïllat internacionalment. Resulta necessari marcar distàncies amb el feixisme. El braç ideològic, la FET i de las JONS, perd protagonisme i s'abandonen els intents de militarització i d'uniformització. L'apoliticisme i l'aparença de civilitat del sometent resulten de nou atractives per al règim i un decret del Ministerio de Gobernación publicat el 9 d'octubre de 1945 el restituïa. És així com comença l'última etapa del sometent. Etapa que s'allargà fins l'any 1978, moment en que un altre Minstre de Gobernació, Rodolfo Martin Villa, derogui els decrets que permeten la mobilització armada ciutadana.

L'article de Clara es remunta a les darreries de l'etapa republicana per descriure l'evolució de la institució fins a convertir-se en un cos de suport para-policial a la Guàrdia Civil. Es tracta d'un cos novament rural, subordinat ara a la Guàrdia Civil i als cacics del règim i compromès en la lluita contra el maquis. La mort de Quico Sabaté per part del sometent de Sant Celoni el 5 de gener de 1960, constituirà una de les fites del període. Finalment Josep Clara ens descriu el definitiu procés de dissolució del sometent català a partir d'un decret publicat pel Ministeri de Governació l'any 1978.

[5] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución, una historia de las guardias cívicas en la España del siglo XX*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 1995.

[6] Josep CLARA: "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *Estudis d'història agrària*, 16 (2003-2004), pp. 39-61.

Etapes i límits

L'inici de la Restauració borbònica marca el punt de partida d'aquest treball. Farem referència a l'existència de sometents abans de l'inici d'aquest període però és a partir de l'any 1875 que es pot parlar de la restitució del sometent armat en tot el camp català. La data final no admet discussió: el 25 d'agost del 1978 marca el final del sometent i també el d'aquest treball.

Malgrat els intents més o menys reeixits d'expandir el sometent per la resta de l'estat aquest treball centra el seu marc espacial en el principat de Catalunya. No analitzarem cap dels sometents establerts en altres indrets de l'estat.

Es poden establir quatre grans etapes en parlar del sometent català d'ençà de la Restauració Borbònica i fins a la dissolució del 1978[7]. Aquestes etapes venen determinades per l'evolució política i social del país i es poden caracteritzar a grans trets:

La primera ocupa el període comprés entre els anys 1875 i 1919. Està caracteritzada per l'expansió i l'assentament de sometents en les zones rurals de Catalunya. L'objectiu d'aquests és fer front a la criminalitat i a les partides guerrilleres habituals en el camp català del XIX.

La creació del sometent a la ciutat de Barcelona l'any 1919 inaugura una nova etapa que finalitzarà amb la proclamació de la República l'any 1931. Trobem en aquest període un sometent reconvertit en guàrdia cívica antirevolucionària. El centre d'actuació del sometent es desplaçarà del camp a la ciutat on el seu objectiu serà evitar la propagació de la revolució. També en aquesta esta etapa, a partir de la l'any 1923, el sometent gaudirà d'un suport decidit per part de les autoritats del règim *primoriversita*. És l'etapa de màxima mobilització somatentista i de l'intent d'expansió a la resta de l'estat.

La instauració de la República marca l'inici de la tercera etapa. Aquest fet suposarà la dissolució dels sometents de fora del principat i la republicanització del sometent català. Malgrat les dificultats i turbulències pròpies del període, el Sometent Republicà de Catalunya veurà l'inici de la Guerra Civil, fet que posarà fi a la República i a la tercera gran etapa de la institució.

La quarta i darrera etapa comprèn el període 1945 fins el 1978. És l'etapa del sometent franquista. Caracteritzada per un retorn a l'àmbit rural i per una implicació directa amb els mecanismes de repressió i de control del territori per part del règim.

[7] Aquesta divisió ha estat realitzada en base al criteri de l'autor i serà la que s'utilitzarà en l'estructuració dels diferents apartats del treball.

Primera etapa: el sometent noucentista

Entre l'abolició del sometent per part dels decrets de Nova Planta de l'any 1716 i la seva restitució generalitzada en l'àmbit rural català el 1875, el sometent va ser mobilitzar de manera excepcional diverses vegades. És el cas de la mobilització general de l'any 1794 en el marc de la Guerra Gran o les produïdes al llarg de la Guerra del Francès. El sometent però no és una organització preparada per a la guerra i la seva eficàcia és relativa[8]. És per aquest motiu que aquestes mobilitzacions cal entendre-les com un últim recurs, en alguns casos fins hi tot espontani, davant l'esfondrament de les estructures de l'estat.

La lluita contra l'exèrcit francès passarà a formar part de l'imaginari popular. L'episodi de la Batalla del Bruc s'erigirà com un símbol de la implicació del país en la defensa de la monarquia i de l'estat. Malgrat tot, un cop un cop recuperat el control del territori per part de la monarquia, el sometent serà dissolt de nou.

Caldrà esperar fins a la dècada de 1840 per veure els primers sometents contemporanis organitzats. Així ho confirma la publicació el 23 de setembre de 1844 d'unes ordinacions per part de Jerónimo Valdés Noriega, Capità General de la IV regió. En la dècada següent tenim constància de la formació de sometents per a combatre les partides carlistes dels germans Tristany.

El sometent va resultar un mètode eficient en la lluita contra les partides de diferent signe que rondaven per l'interior del país. Els propietaris rurals demanaren insistentment a les autoritats poder armar-se per posar fi a un conflicte llarg i que en molts casos derivava en bandidatge. Ara bé, la mobilització del sometent en les zones afectades per la violència política no va ser immediata. El motiu de la resistència de les autoritats a permetre la mobilització era la desconfiança envers la població local. Aquesta és la raó de l'ús tant tardà de sometents en la lluita contra el carlisme. La mobilització popular es va autoritzar un cop el que era un problema d'ordre polític ja havia derivat en una simple qüestió d'ordre públic[9].

En el tombant del segle diversos sometents es van consolidant en les poblacions del centre de Catalunya. Ciutats com Manresa, Terrassa, Vic, Cardona i les seves rodalies organitzen els seus cossos. Es tracta de partides organitzades i formades majoritàriament per propietaris i subordinades a l'autoritat dels poders civils i militars del municipi.

Pel que fa a la composició, Unzueta ens diu que en una ciutat de comarques, de 150 somatentistes només tres no sabien llegir[10]. En una temps en que els índex d'analfabetisme eren molt elevats, aquest és un detall que ens pot servir per intuir el perfil sociològic dels membres d'aquests primers sometents.

El 25 d'octubre de l'any 1858 s'oficialitza per mitjà d'una Reial Ordre un Reglament per als Sometents impulsat per baró de Meer. Aquest document defineix els sometent com a "*reunión de los propietarios honrados y colonos bien acomodados de la montaña central de*

[8] Josep FONTANA: *La fi de l'Antic Règim i la Industrialització (1787-1868)* dins de: Pierre VILAR, (Dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988.
[9] Jaume PERES UNZUETA: *El Sometent a través de la història*..., p.388.
[10] Ibíd.

Catalunya"[11]. Per altra banda, el document estableix la creació de la *Comisión Organizadora de Somatenes de la Montaña Central de Cataluña* presidida pel Governador Militar de Cardona, Dídac de los Ríos.

El primer intent de restitució seriosa en època contemporània però es veurà avortat per l'arribada de la Primera República. La dissolució dels sometents catalans es farà efectiva el 27 de març del 1873, dia en que surt publicada en el Butlletí Oficial de l'Estat. Les turbulències del nou règim però permetran que aquesta no sigui efectiva durant molt de temps. El maig del mateix any, després de la substitució del govern de Pi Margall pel de Figueras, el sometent és reinstaurat. La institució s'implanta també a Barcelona però amb un seguit de condicions especials. La més polèmica és la possibilitat de redempció del servei a canvi de diners. Aquest fet desperta les protestes dels obrers que ho consideren un greuge per les classes treballadores. Finalment la iniciativa no progressa.

Amb la proclamació del príncep Alfons com a Rei d'Espanya, el general Arsenio Martínez Campos posa fi a la República i dóna pas al període de la Restauració el 29 de setembre del 1874. L'any següent, Martínez Campos es desplaça a Catalunya per a fer front als carlistes que s'han fet forts al centre del país. Fent ús de l'exèrcit regular derrota el gruix dels carlins i en el mes de març ocupa Olot, centre del carlisme català. Seguint l'estratègia emprada en la darrera carlinada, un cop esclafats els principals focus de resistència, s'utilitzarà la mobilització general per a eliminar les partides guerrilleres que resten disperses pel territori.

El 2 de setembre del 1875, Martínez Campos crida a Sometent General en una mobilització que s'allargarà durant tres dies. Durant aquest període en que estarà prohibit treballar i circular sense permís de l'autoritat militar, la població haurà de pentinar el territori de manera organitzada i capturar o abatre a carlistes o fugitius. Paral·lelament es restitueix el sometent armat en tot el principat. Aquestes dues accions representen l'última crida a sometent general de la història i el naixement del sometent armat que evolucionarà fins a la fi del franquisme.

Joaquim Mola i Martínez, qui fou nomenat President de la *Comisión Organizadora de Somatenes de la Montaña Central de Cataluña* l'any 1864 serà l'impulsor del nou reglament del la institució. Aquest serà aprovat pel Capità General del Principat el desembre del mateix any 1876. Aquest nou Reglament dibuixa una organització profundament jerarquitzada i perfectament estructurada territorialment. Per altra banda, la inclusió d'elements de l'exèrcit en els nivells superiors de la piràmide jeràrquica ens porten a pensar en un cos paramilitar al servei del Capità General del principat.

Al capdamunt de l'escala jeràrquica hi trobem la Comissió Organitzadora. Aquesta està formada per 16 vocals i 16 auxiliars que han de ser obligatòriament oficials de l'exèrcit i presidida per un General de Brigada a les ordres del Capità General de la IV Regió. A partir d'aquí l'escala jeràrquica guarda relació amb l'ordenament territorial del cos. De dalt a baix: caporal i sotscaporal de partit judicial, caporal i sotscaporal de districte i en el cas de municipis grans existeix el rang inferior de caporal i sotscaporal de poble (Quadre 1). Malgrat l'ús de

[11] Josep TORRAS I SANVICENS: *El sometent de Manresa: Mil anys d'història*, Manresa, Institut de Batxillerat "Pius Font i Quer", 1990, p.47

denominació castrense, exceptuant el President i els Auxiliars de Vocals, la resta de funcions podien ser desenvolupades per civils.

El reglament estableix reunions periòdiques de la Comissió Organitzadora cada quatre mesos i l'obligació per part Vocals de la Comissió de passar revista als sometents anualment. Poden ingressar en el sometent tots els homes propietaris d'entre 16 i 60 anys, excepte els pastors, i prèvia aprovació per part de la Comissió. També s'estipula que serà obligació dels sotscaporals de districte recollir i estudiar les sol·licituds d'ingrés. Més enllà de determinar els ingressos la Comissió és l'encarregada d'imposar disciplina, determina sancions, atorga recompenses i nomena als caporals i sotscaporals.

Amb aquest reglament Joaquim Mola actualitza i dona nova forma a una institució històrica. Es tracta d'una adaptació al nou context que s'obre amb la Restauració. És simptomàtic que el nou reglament vegi la llum precisament l'any 1876, any de la promulgació de la nova Constitució. Prova de la seva importància és que les línies mestres d'aquest reglament es mantindran fins a l'esclat de la Guerra Civil. El sometent, legalitzat, organitzat i actiu passarà a formar part de la realitat quotidiana del món rural català de la restauració. Evocant les seves arrels, sota el lema "*Pau, Pau i sempre Pau"*, el sometent d'aquest període combatrà els robatoris, els crims de sang i reivindicarà vehementment la defensa de la propietat privada.

També és en aquesta època que es consoliden els principals símbols del sometent: el patronatge de la Verge de Montserrat i la publicació trimestral de la institució. És l'any 1877, quan surt a la llum la revista "*La paz y tregua*" [12]. Es tracta d'una publicació trimestral amb informació útil per als somatentistes, notícies sobre el cos i sobre les intervencions que es duen a terme. A més, feia les funcions de butlletí oficial de la institució.

De totes les accions dutes a terme pel sometent en aquest període, n'hi a una que se'n desataca. És el cas de la intervenció del sometent a l'hora de fer fracassar un pronunciament republicà de la guarnició de la Seu d'Urgell el 1883.

En aquest període la Comissió no disposava d'una seu estable. El centre organitzatiu dels sometents variava seguint l'indret de residència del president de torn. Així doncs, l'any 1885, amb la successió de Joaquin Mola i Martínez per Manuel de La-Canal la seu es desplaça a Vic i quatre anys després amb l'ascens al càrrec de Feliu de Camprubí i Escudero, a Manresa.

Aquest darrer destaca per ser un gran partidari de la institució. Així ho va expressar en una carta escrita en català i publicada en motiu del seu nomenament on lloava la històrica institució. Malgrat que el seu pas per la presidència de la Comissió Organitzadora va ser breu, el seu entusiasme i dedicació van deixar un bon record. El mateix 1889, va manar la redacció d'un nou reglament que s'ha d'entendre com una actualització del de 1876. En aquest

[12] A partir de l'any 1889 se n'eliminarà l'article i passarà a anomenar-se "Paz y tregua".
Segons del Rey Reguillo, el 1889 la revista adopta el nom en català "Pau i Treva" [del Rey reguillo, 1995, p.63]. Es tracta sens dubte d'un error doncs la catalanització de la revista no es produirà fins la instauració de la II República com ha pogut constatar l'autor d'aquest treball consultat diversos números d'aquesta.

reglament es definia el sometent com a un "*privilegi atorgat pel capità general de Catalunya a persones lleials i de confiança*".

És important destacar en aquest sentit un fet sobre el que hem passat de puntetes: L'ús de la llengua catalana en la carta publicada per Feliu Camprubí. És un fet que resulta sorprenent en un militar de l'època i més si tenim en compte que es tracta d'un document destinat a la difusió pública. No es tracta d'un fet casual. Ja sigui per convicció o per congraciar-se amb els membres de la institució, Camprubí apel·la a l'esperit idiosincràtic del sometent català:

> "*Català per llinatge y mes català encara per haver-me educat entre vosaltres y per l'agrahiment que vos dech, m'agafa l'idea de que junts havem de contribuir com fins ara a mantenir la tranquilitat de Catalunya y en lloch podria oferirsem ocasió més constant per realitzar mos desitjos, com al davant de la noblíssima institució que enlayra la bandera de Pau, Pau i sempre Pau*"[13]

Ja hem apuntat que el sometent noucentista naixia de la voluntat dels propietaris rurals de dotar-se d'una eina pròpia per a la defensa dels seus interessos. Cal recordar en aquest sentit la influència que va tenir l'adopció dels postulats catalanistes per part de les classes mitjanes i benestants de la societat catalana de l'època.

La configuració del catalanisme conservador té una bona acollida entre els membres i simpatitzants d'una institució eminentment catalana i conservadora. El sometent esdevindrà un mite romàntic del catalanisme. Concebut com la màxima expressió de els virtuts ancestrals del poble català: Ruralisme, cristianisme, seny i defensa valenta de les institucions.

L'any 1892 a Manresa, el catalanisme polític inclou el sometent en el seu programa:

> "*Base 13a. La conservació de l'ordre públic i seguretat interiors de Catalunya estaran confiades al Sometent, i per al servei actiu permanent es crearà un cos semblant al de Mossos de l'Esquadra o de la Guàrdia Civil. Dependran en absolut, totes aquestes forces, del Poder regional*"

Paral·lelament, Catalunya experimentava a finals del XIX les conseqüències cada vegada més acusades del procés d'industrialització. La concentració de la població en els nuclis industrialitzats va implicar el despoblament progressiu de les zones rurals i un augment de la conflictivitat en les ciutats. El canvi d'escenari planteja nous reptes per al sometent. Les persecucions de partides guerrilleres passaran a formar part del passat i donaran pas a la intervenció cada vegada més freqüent en conflictes de tipus laboral[14].

La primera intervenció constatada d'un sometent en un conflicte de tipus l'aboral la trobem l'any 1890. El 14 de juliol el sometent de Sant Joan de Vilatorrada pren els carrers de la població per evitar l'extensió d'una vaga general produïda a la veïna Manresa. Aquest és un

[13] Josep TORRAS I SANVICENS: *El sometent de Manresa: Mil anys d'història*..., p.52.
[14] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…, p.66.*

moment important per a la història del sometent contemporani. Per primera vegada, el sometent, cos dedicat a la lluita contra el crim i la delinqüència, actua contra les reivindicacions d'una part de la població civil. En fer-ho posa de relleu la identificació dels interessos d'una classe determinada amb la defensa de l'ordre i de l'interès del país. Tractant les reivindicacions obreres com un problema d'ordre públic augmentarà les distàncies amb les classes populars en un procés que culminarà durant la segona dècada del segle XX.

Malgrat tot, les autoritats, com passava en els conflictes polítics del XIX, continuaven sense confiar en la mobilització ciutadana a l'hora de fer front a conflictes socials. Així doncs, rebutjaran les peticions de mobilització de l'any 1893 en motiu de l'augment de la tensió social produïda per la guerra del Marroc. Els sometents tampoc no intervindran més que en algunes localitats i de manera molt tardana, durant els fets de la Setmana Tràgica. Pesa sobre el sometent l'ombra de la desconfiança en tractar-se d'un cos format per civils que poden guardar simpaties amb els revoltats. Caldrà esperar als anys posteriors a la Gran Guerra quan el naixement d'un nou sometent i la instauració d'un nou escenari faran possible l'aliança entre la organització i les autoritats estatals.

Segona etapa: el sometent com a unió cívica.

Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial transporten Europa a un nou escenari. La devastació material i humana sense precedents, la crisi econòmica i l'exemple de la revolució russa són alguns dels fets clau que condicionen el període. L'embat d'ideologies autoritàries de diferent signe polític fa trontollar els sistemes liberals. La pèrdua de confiança en el mecanismes democràtics es tradueix en un augment de la violència política. Alimentada per l'existència d'una societat desigual i les conseqüències de la crisi econòmica, la violència revolucionària és replicada per la reaccionaria es un espiral mortal de grans proporcions en països com Alemanya o Itàlia.

Espanya, malgrat no haver participat directament en la guerra també es veu afectada per les conseqüències de la crisi econòmica i l'entrada de noves ideologies i mètodes revolucionaris. Barcelona esdevindrà l'epicentre de la lluita política. És l'època del pistolerisme[15].

El fantasma de la revolució bolxevic preocupa als sectors benestants de la societat catalana. L'enfortiment i radicalització del moviment obrer català espanta enormement a propietaris rurals i a la burgesia industrial. Aquesta, allunyada geogràficament i també a la pràctica del centre de poder, desconfia cada vegada més de les institucions estatals. Creu que Madrid és aliena als problemes derivats de la industrialització. Problemes que per altra banda, la capital considera endèmics en la regió. Els industrials i propietaris també desconfien de la resposta d'un l'exèrcit no professional en cas d'un eventual esclat social de grans dimensions.

[15] Josep TERMES: *De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil* (1868-1939) dins de: Pierre VILAR, (Dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988. pp. 273-282.

Com succeeix en molts indrets d'Europa en aquesta època, els sectors benestants se senten desprotegits. No confien en les estructures d'uns estats que fins fa no gaire controlaven però que ara trontollen. Davant d'aquest fet, opten per buscar mecanismes de protecció alternatius[16]. A Alemanya, Suïssa, Holanda, França, Anglaterra, Itàlia i en un llarg etcètera de països europeus sorgeixen organitzacions de diferent nom que globalment es donaran a conèixer com a Unions Cíviques[17].

Els dies 29 i 30 de novembre de 1920 es produeix a la ciutat suïssa de Lucerna una Conferència Internacional d'Unions Cíviques. La reunió sorgeix de la voluntat d'ampliar coneixements per mitjà de compartir experiències. Al llarg d'aquests dos dies els representants de les diferents organitzacions establiran els objectius de les unions. Aquests es poden simplificar en la defensa de la propietat privada i de la vida dels ciutadans.

Una altra de les resolucions parla de la necessitat de dur a terme treballs auxiliars per tal que els serveis públics i la producció no es veiessin afectats per les vagues i protestes obreres. Aquest punt, que no és altra cosa que l'aplicació sistematitzada del que podríem qualificar "*esquirolisme*" és de vital importància. Evitant a la població els efectes derivats de la vaga, aquesta perdia tot el sentit. Era doncs un atac en tota regla a la metodologia reivindicativa del moviment obrer. Cal apuntar però, que en la majoria de vegades que es va dur a terme aquesta pràctica a Catalunya, va ser en empreses dedicades a la prestació de serveis públics. Els transports o les empreses energètiques es consideraven sectors estratègics i la seva interrupció es considerava un caldo de cultiu del bolxevisme. En aquest cas, els membres del sometent, ocupaven el lloc dels treballadors per a mantenir actiu el servei i evitar les conseqüències de la protesta. Per evitar segons el seu punt de vista, l'extensió del caos i l'anarquia.

A Lucerna també s'acorda la creació d'un centre d'Informació internacional per controlar els avenços del bolxevisme. Aquesta organització serà coneguda com la *Entente Internationale contre le III Internationale*[18]. Es determina la creació d'*oficines d'acció moral* per a combatre les postures revolucionàries en el que constitueix una batalla en tots els fronts contra el comunisme. Es publicaran llibres, revistes, estudis de contingut anticomunista als que s'intentarà donar la màxima difusió. Es rebutjarà però la creació d'un organisme central permanent d'unions cíviques. Els delegats de Lucerna són conscients de la importància de mantenir l'aparença d'independència i l'essència local de les seves organitzacions. Eviten per altra banda, les crítiques de guàrdia blanca o guàrdia capitalista internacional.

En aquesta reunió hi assisteixen com a representants espanyols, delegats del sometent Barceloní. Creat oficialment el 22 de gener del 1919, el sometent de la ciutat de Barcelona

[16] Fernando DEL REY REGUILLO: Ciudadanos y somatentistas…, p.98.
[17] Luis de ANDRÉS Y MORERA: *La Defensa social contra la revolución: el Somatén y sus similares en el extranjero: organización y actuaciones de las guardias y uniones cívicas de España, Francia, Bélgica, Alemania, Holanda, Dinamarca, Suecia, Noruega, Polonia, Inglaterra e Italia…*
[18] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…, p.63.*

representa l'assoliment d'una reivindicació de l'oligarquia urbana de la ciutat[19]. Nascut amb la finalitat de restablir l'ordre en una ciutat assolada per la conflictivitat laboral i la violència política, el sometent barceloní constitueix la quinta essència del que un any després a Lucerna prendrà el nom d'Unions Cíviques.

Es redacta un reglament específic per a fer front a les peculiaritats del desplegament urbà: les *Instrucciones y reglamentaciones para el somatén de Barcelona*. S'insisteix de nou en el caràcter apolític de la institució però el sometent barceloní ja és de facto una unió cívica clarament burgesa, urbana i antirevolucionària. Un cop criminalitzat els moviments ideològics contraris als interessos de les classes dominants, el sindicalista es revela com un enemic del país (Quadres 2 i 3). No és estrany doncs que apareguin analogies que relacionen el revolucionari amb l'invasor francès i les actuacions davant les vagues amb episodis de la Guerra del Francès.

La primera actuació del sometent barceloní es produeix en el marc de la famosa vaga de la Canadenca. El 25 de març del 1919 aproximadament 8.000 somatentistes ocupen els carrers de la ciutat. Duen armes llargues, la majoria de caça, i un braçalet roig que els distingeix. Més enllà d'això, cadascú vesteix segons les seves possibilitats procurant oferir imatge de civilitat. Civilitat i fermesa. L'actuació del sometent sorprèn als vaguistes i satisfà enormement a industrials i autoritats.

L'alt nivell d'organització és clau per a l'èxit. La piràmide de comandament s'havia modificat per tal de d'adaptar-la a la més complexa realitat barcelonina. Així doncs s'havien creat tres noves figures: la del caporal i sots caporal de zona o barri i la del cap de grup, encarregat de coordinar els defensors de cada carrer. Existia a més, una distribució prèvia de les tasques en cas d'actuació. Tots els membres coneixien amb antelació quina era la tasca que tenien encomanada. Les tasques es podien dividir en tres tipus d'accions encomanades prèviament als diferents grups. Mentre uns controlaven els carrers des de l'interior de les cases, altres defensaven punts concrets de cada barri i els tercers s'organitzaven en rondes volants que patrullaven pels carrers.

Grups de 10 o 12 membres filtraven les comunicacions entre els nuclis obrers de Sants, Gràcia i el Poble Nou. Els sometents demanaven la documentació als vianants, retenien a sospitosos i cridaven a la calma i a l'ordre. El seu objectiu era minimitzar les conseqüències de la mobilització obrera i oferir aparença de normalitat i control. Tenim constància també de l'existència d'una *Brigada Automobilística* del Somatén Armado de Catalunya que va actuar sota les ordres de Enric Ràfols i Martí, el seu ideòleg i conegut *lligaire*. Aquesta estaria formada per uns 200 motoristes i xofers, la majoria d'ells d'extracció humil. Malgrat la insistència dels poders fàctics de la societat catalana a les autoritats, els membres del sometent no disposaven l'estatus de força armada.

[19] Existeixen diverses teories sobre qui foren els verdaders impulsors del sometent barceloní. Mentre que per a del Rey Reguillo aquest èxit cal atribuir-lo al marquès de Comillas[del Rey Reguillo, 1995, p.102] per a Soledad Bengoechea, els impulsos estaven encapçalats per Carles de Camps i d'Olzinelles, segon marquès de Camps [Bengoechea, 1994, p.215]

Un dels aspectes clau per entendre l'èxit del sometent dels anys vint és conèixer les seves fonts de finançament. Malgrat tractar-se d'una institució subordinada al poder militar, es tracta d'un cos sufragat íntegrament pels empresaris i la patronal. Bertràn i Musitu, Milà i Camps, Alsina de la Riba, Foronda i Comillas a més del compte de Godó i el marquès de Camps, es compten entre els seus principals promotors. Trobem també donacions directes a nom d'empreses. Aquest és el cas de la *Compañía Transatlántica* que va donar 40.000 pessetes l'any 1919 per a la seva formació[20].

La influència dels seus impulsors i membres no només es limitava al camp de l'economia. Com ja s'ha dit el sometent gaudia de les simpaties del catalanisme conservador. Aquesta ideologia al tombant del segle havia fet el salt a la política i havia anat acumulant quotes de poder a escala local. Així doncs, existia un nodrit nombre de somatentistes que eren membres o simpatitzants de la Lliga, ben posicionats en el consistori barceloní o en les estructures de la Mancomunitat. Francesc Cambó, president del partit i diputat a corts, n'és un bon exemple:

> "*Era aquell un moment en què havíem de demostrar si érem o no érem homes de govern i si érem patriotes abans que tot. Per fortuna, dintre la Lliga no hi hagué una sola vacil·lació*. [...] *tots iniciàrem la nostra col·laboració i fou per nosaltres que els serveis s'anaren restablint a Barcelona, que s'alimentaren els vius, que s'enterraren els morts, que s'assistiren els malalts, que hi hagué llum i aigua i transports.*
>
> [...] *La mobilització cívica fou un gran èxit, i jo, que estava inscrit al sometent, vaig creure que com a gest simbòlic havia de sortir al carrer amb l'arma a l'espatlla*."[21]

L'efectivitat de l'actuació a l'hora de minimitzar les conseqüències de la vaga van convèncer als sectors empresarials i a la patronal de les possibilitats del sometent. Per a molts dels seus membres, aquesta actuació era preferible a l'ús de l'exèrcit.

Com ja s'ha vist anteriorment, arreu d'Europa la tensió social augmentava de manera alarmant. Malgrat l'efectivitat del sometent com a eina de control social de manera puntual quan es produïa un esclat generalitzat, no resultava útil a l'hora d'enfrontar-se a les accions individuals que atemorien a la burgesia. En aquest punt entren en joc Severiano Martínez Anido, governador militar de Barcelona i Miguel Arlegui, cap de Policia de la ciutat. Aquests són els impulsors d'un canvi en la tàctica repressiva[22]. La seva estratègia es basarà en la intimidació selectiva i en evitar l'exhibició pública d'altres tipus de violència. Aquest fet accentuarà la resposta violenta obrera en la dinàmica del pistolerisme.

Paral·lelament el sometent passa de ser una organització d'ajuda a l'exèrcit i que evita la seva implicació directa en la contenció social a ser-ne en una branca oficiosa. Els poders fàctics civils de la societat catalana utilitzen el sometent com a trampolí per a establir un diàleg directe amb l'exèrcit que els eviti passar per Madrid.

---

[20] Fernando DEL REY REGUILLO: Ciudadanos y somatentistas…, p.114.
[21] Francesc CAMBÓ: *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Editorial Alpha, 1981. pp.315-316.
[22] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…*, p.158

Atemorida i plenament involucrada en el conflicte social, la burgesia catalana radicalitza les seves posicions. Es distancia del poder civil i enforteix els lligams amb els sectors conservadors i més intransigents de l'exèrcit. Aquests es mostren plenament disposats a fer cas de les peticions d'una burgesia que demana mà dura[23]. El sometent és esgrimit com a símbol i dard enverinat contra la passivitat del govern central. L'any 1923 quan sorgeix el temor que el govern de la Coalició Liberal dissolgui la institució, es produeixen greus incidents en l'enterrament del sometent José Franquesa. Al llarg de l'enterrament es criden constants visques a l'exèrcit i al Capità General: Miguel Primo de Rivera.

El 13 de setembre el Capità General de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, du a terme un cop d'estat que iniciarà un període dictatorial de cinc anys. La burgesia catalana que havia pres el costum de saltar-se la legalitat per tal de tractar directament amb les instàncies militars, ara està plenament compromesa amb la caiguda del règim constitucional. Per la seva banda el sometent català dóna suport al cop d'estat de manera immediata. Ho fa per mitjà d'una comunicació firmada pel Baró de Güell i els caps de partit del pla i de la ciutat.

En dur a terme el cop, Primo de Rivera publica un manifest que és tota una declaració d'intencions. El titula: *Somos el somatén*. Sens dubte, l'antic Capità General de Catalunya havia constatat l'eficàcia d'aquest cos i n'havia esdevingut un fidel defensor. Convençut que es tractava d'una institució que concentrava les virtuts que el poble espanyol necessitava, va elaborar el seu projecte de *Somatén Nacional*, encaminat a expandir el sometent per tot l'estat.

Primo de Rivera no és la primera persona que es proposa la instauració de sometents fora del territori català. La patronal espanyola del camp, la *Asociación de Agricultores*, amb el vescomte de Val de Erro al capdavant, van buscar la implantació d'un sometent espanyol per part del govern de Romanones. El màxim que van aconseguir va ser però, una Reial Ordre del 21 de gener de 1920 que permetia la constitució de sometents fora del principat. La iniciativa però havia de venir des de baix. El primer sometent que es va crear fora de Catalunya fou el de Saragossa.

Per a Primo de Rivera el sometent era quelcom que sobrepassava la pròpia institució. Era un símbol. L'encarnació de les virtuts perdudes del poble espanyol. El Directori anomenava als seus seguidors "*somatenes del nuevo regimen nacional*". El règim s'apropia de la imatge de la institució sense que aquesta s'hi oposi. Sectors de la ultradreta barcelonina veuen en aquesta maniobra la voluntat velada del règim de convertir el sometent en una espècie de braç para-militar del govern a l'estil dels *Camises Negres* italians. Animats per aquesta idea, l'organització d'ultra-dretana i anti-catalanista *La Traza*[24], present a Barcelona des de finals de març de 1923, es converteix el més de novembre del mateix any en el *Partido Somatentista Civil Español*. Impulsant aquest canvi els seus membres aspiraven a convertir-se en el patit del

[23] Josep TERMES: *De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil* (1868-1939)..., pp.308-315.
[24] En una nota de l'ambaixador francès de l'època al seu govern, qualifica a la La Traza com la primera organització política clarament feixista establerta a l'estat. Del Rey Reguillo però posa en dubte aquesta consideració entenent que encara no disposa de tots els elements necessaris per a ser considerada d'aquesta manera [del Rey Reguillo, 1995,p. 170]

règim. Per a del Rey Reguillo el propi dictador hauria incentivat aquesta idea en els primers dies de la seva estada en el poder.[25]

El fet és que mentre a Barcelona *La Traza* es reestructura al voltant de la idea somatentista, el dictador es troba a Itàlia en viatge oficial. Allà Primo de Rivera entra en contacte amb el feixisme. Coneix a Mussolini i el sistema d'organització feixista de la societat. En alguns dels seus discursos compara com ja és costum, el sometent amb els *Camises Negres*. La comparació però, no agrada a molts del feixistes italians començant pel mateix Mussolini qui posa de relleu la singularitat del seu moviment i sobretot l'elevat nombre de víctimes entre les seves files com a fet diferencial.

A diferència de Primo de Rivera, els quadres feixistes italians comprenien i valoraven la modernitat i el fort component revolucionari de la seva organització para-militar. Els *Camises Negres* no eren una guàrdia cívica destinada al manteniment de l'ordre i els privilegis de la burgesia. Es tractava del braç armat d'una ideologia revolucionària.

En tornar d'Itàlia, l'antic *Partido Somatentista Civil Español*, convertit ara en *Federación Civico-Somatentista*, organitza una manifestació d'adhesió al dictador de caràcter netament feixista pels carrers de Barcelona en la que participa el sometent. Primo de Rivera però, gens convençut de la idoneïtat de seguir l'exemple italià, es desvincularà d'aquest tipus d'iniciatives[26]. La creació l'any següent de la *Unión Patriòtica* frustrarà definitivament les aspiracions del grup d'ultra-dreta barceloní que passarà a ocupar un segon pla crític amb l'oligarquia dominant del règim i amb el sometent.

Malgrat la utilització constant que el règim farà de la imatge del sometent, aquest no esdevindrà mai de facto un braç armat del govern ni del partit. Conscient de la seva importància, el règim preservarà el caràcter civil i apolític de la organització. Certament l'impuls que se'n farà des de les institucions rellançarà l'organització fins al cim de la seva popularitat. El període comprés entre els anys 1923 i 1926 significa el cim històric d'afiliats per al sometent català de tota l'època contemporània amb xifres que ens parlen de més de 60.000 membres (Quadre 4). És innegable que el sometent havia esdevingut una institució central i malgrat mantenir la seva independència, molta gent el veia com un generador d'oportunitats en el marc de la dictadura. Molts dels seus membres formaven part a la vegada d'*Unión Patriòtica*.

A partir de l'any 1927, s'inicia un canvi de tendència íntimament relacionat amb el deteriorament de la imatge del règim. El sometent rep les conseqüències del seu flirteig amb la dictadura i el nombre de membres cau en picat. L'adveniment de la República significarà un nou tomb radical en la vida del sometent.

[25] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…,* p.174.
[26] Ibíd. pp.174-175.

Tercera etapa: el sometent republicà

La determinació de les noves autoritats republicanes respecte el sometent fou total. El 15 d'abril de 1931, tot just un dia després de la proclamació de la II República el *Somatén Nacional* fou fulminantment dissolt.

Generals, caps i altres membres de l'exèrcit adscrits al *Somatén Nacional* són separats del servei actiu i declarats disponibles forçosos. Es crea una Comissió amb l'encàrrec de recollir tota la documentació administrativa de la institució abans del 30 d'abril. S'ordena a la Guàrdia Civil l'anul·lació de les llicències d'armes de foc concedides a somatentistes en el termini màxim d'un dia. Aquestes hauran de ser entregades a la mateixa guàrdia civil abans del 18 d'abril. Posteriorment s'haurà d'enviar una relació al Ministeri de la Guerra de les armes recollides.[27]

La rapidesa de la dissolució del sometent i la brevetat dels terminis per a materialitzar-la resulta sorprenent. Aquest fet demostra la poca credibilitat que des de les esquerres es professava sobre l'apoliticisme de la institució. Per a les noves autoritats el sometent representava un perill i el somatentista un home de l'anterior règim a que calia vigilar.

Aquesta dissolució però, no afectarà a Catalunya. En el cas del principat només es recolliran les armes dels inscrits amb posterioritat a la data del cop d'Estat del 1923. Malgrat tractar-se d'una institució històrica, a Catalunya el sometent també era molt malt vist per les esquerres. Bona prova d'això és la sol·licitud que alguns ajuntaments realitzen a Eduardo Lopez de Ochoa, Capità General interí del principat demanant poder dissoldre els seus sometents. Sorprenentment, aquest desaconsella la mesura i accedeix només a la possibilitat de desarmament dels sometents en circumstàncies molt excepcionals. És un fet paradoxal si tenim en compte que es tracta d'una institució històricament reivindicada per la societat civil a l'administració central i a l'estament militar. Bona prova per altra banda, de l'adaptació de la institució a les necessitats de la oligarquia dominant i dels estaments oficials donant l'esquena i distanciant-se perillosament del poble fins a despertar en el ell recel i odi.

L'Estatut de Catalunya de l'any 1932 establia en el seu article vuitè que corresponien a la Generalitat tots els serveis de policia i ordre interior de Catalunya[28]. Fet pel qual el sometent passava a dependre del poder civil català per primera vegada des de la dissolució pels decrets de Nova Planta. El traspàs de competències no es realitzarà de manera immediata i caldrà esperar fins al gener de 1934.

En aquest període de temps coincident l'etapa del *bienni progressista*, el sometent, encara no traspassat a la Generalitat es mantindrà més o menys actiu segons l'indret. Tenim constància de dues actuacions destacables al camp de Tarragona. La primera esdevinguda el març de 1933 la protagonitzen els sometents de Constantí i del Vendrell contra uns pistolers que havien atracat un sindicat agrícola. En la segona, ocorreguda l'abril del mateix any, el

[27] Ibíd. pp.235-236.
[28] Albert BALSELLS: *El Estatuto de Cataluña de 1932 y su puesta en practica*, Barcelona, Arimany, 1977.

sometent de Tarragona mata a Roda de Berà l'atracador d'un banc de Mora la Nova[29]. Com veiem, les actuacions del sometent republicà d'aquest període entronquen amb la tradició de protecció veïnal. Es tracta d'actuacions de caire policial sense contingut ideològic.

Tot això canviarà radicalment a partir del 13 de febrer del 1934, moment en que la Generalitat oficialitza el traspàs de les competències sobre el sometent decretat pel Consell de Ministres el 24 de gener. Joan Selves, conseller de governació de la Generalitat, esdevé el màxim responsable de la institució.

El 27 de març apareix un nou reglament que adapta la institució a la nova realitat republicana. S'introdueixen les modificacions pertinents per independitzar el sometent de l'autoritat militar. Els alcaldes de les poblacions de més de vint mil habitants juntament amb el comandant d'infanteria i reconegut republicà, Jesús Pérez Salas, esdevenen vocals de la recentment creada Comandància de Sometents. Malgrat aquest cas, el d'un cap militar inspector i de cinc capitans auxiliars, la presència militar queda molt reduïda. El comissari en cap del sometent assumirà les atribucions del comandant general.

Es produeix també un canvi substancial en la ideologia de la institució. Aquest fet s'aprecia en la reformulació dels seus objectius. La protecció de la propietat i de la vida dels ciutadans, antiga força motriu del sometent, ara serà desplaçada per la priorització de la defensa de la República i de Catalunya.

El 10 de juny de 1934 és un moment clau per a la història del sometent barceloní. Durant la revista anual dels seus membres, Miquel Badia, Secretari d'Ordre Públic de la Generalitat, i el comandant Arturo Menéndez, inicien la depuració del cos. Expulsen a centenars de membres acusats de no estar formalment acceptats, per no posseir llicència d'armes o per dretans. En un sol dia es requisen més de dues mil armes llargues i més de vuit-centes de curtes. Part d'aquestes armes seran entregades als escamots d'Estat Català. El mateix dia ascendeix a la Conselleria de Governació, Josep Dencàs qui serà un dels màxims protagonistes dels fets del 6 d'octubre. El 10 de juliol es produirà la creació oficial del Sometent Republicà de Catalunya, dependent de la Comissaria General d'Ordre Públic de la Generalitat.

Josep Dencàs, Conseller de Governació, tenia un paper reservat per al sometent en l'intent d'instauració de l'Estat català del 6 d'octubre. Aquell dia, pels volts de la una de la tarda, anuncia per la ràdio la seva crida al sometent. Poc després es concentren a la plaça universitat uns 4.000 somatentistes que patrullaran al costat dels escamots pels carrers de la ciutat[30]. L'ordre de desmobilització arribarà pels volts de dos quarts de set. La matinada del dia 7 la Comandància de Sometents es rendeix a l'autoritat militar.

Sembla ser que més enllà d'aquesta breu i poc efectiva mobilització del sometent republicà barceloní, la repercussió en de l'acte en la resta de sometent del país fou escassa

[29] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…,* p.243.
[30] Ibíd. p.246.

sinó nul·la. Només tenim constància en aquest sentit de la mobilització del sometent de Sant Vicenç de Castellet[31] i la del sometent de Lleida que podria haver fet descarrilar un tren.[32]

L'acció fou avortada per l'exèrcit espanyol a les ordres del General Batet. Les conseqüències foren nefastes: l'empresonament del govern de Companys[33] i la suspensió de l'autogovern. El 23 d'octubre del mateix mes, la Presidència Accidental de la Generalitat va suprimir la Comissaria General de Sometents.

Malgrat tot, el 16 de setembre de l'any 1935 el Ministeri de Governació reinstaura el sometent en l'àmbit rural català. Es tracta però d'un retorn a l'antic patró del sometent noucentista, limitat als nuclis de menys de 10.000 habitants i sota la influència de les xarxes dels cacics rurals. Fins a la victòria del Front Popular el febrer del 1936, els espais públics seran territori per a grups d'extrema dreta i d'acció ciutadana[34].

La victòria de les esquerres el febrer del 1936 suposa la restitució de la Generalitat. Per al sometent aquest fet suposa la restitució de la situació prèvia als fets del sis d'Octubre. El comandant Jesús Pérez Salas, antic vocal, esdevé Comissari en Cap de la institució. Però no ho serà per molt de temps. L'esclat de la Guerra Civil, volatilitza el sometent republicà. Els seus membres es dispersen en el mar de milícies i organitzacions de partits, o bé passen a la clandestinitat o l'exili.

Quarta etapa: el sometent franquista

Ja durat el transcurs de la Guerra Civil, hi havia qui, en el bàndol nacional, pensava en la restitució del sometent català. És el cas per exemple de Mariano Rivera, qui havia estat Cap de la Secció de Capitania General de Catalunya entre els anys 1923 i 1931. Aquest va proposar al Quarter General del *Generalíssimo* la restitució del sometent català tal hi com existia l'any 1919. La idea però no va prosperar. La restitució d'un cos de marcat accent regional no casava amb el projecte d'estat centralitzat com tampoc la idea d'armar a part de la societat catalana.

Caldrà esperar a l'any 1945 quan un canvi en l'escenari internacional, desperti de nou l'interès de les autoritats estatals per aquesta turbulenta i camaleònica institució. Amb la derrota del bàndol *nazi-feixista* en la Segona Guerra Mundial, el règim de Franco es veu obligat a marcar distàncies amb el feixisme per tal d'assegurar la seva supervivència. Projectes com el del partit únic i la uniformització amb aires marcials de la població s'han de suavitzar. Cal donar aparença de consens i civilitat. En aquest moment és quan es revelen com a virtuts les característiques del sometent. Queda de nou restituït per mitjà d'un decret del 9 d'octubre de 1945.

[31] Josep TORRAS I SANVICENS: *El sometent de Manresa: Mil anys d'història*..., p.76.
[32] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…,* p.246.
[33] Josep Dencàs, Conseller de Governació i responsable de la defensa, no fou empresonat. Després d'ocultar-se durant uns dies va poder exiliar-se a França.
[34] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…,* p.246.

El Reglament de 1945 defineix un sometent que és una còpia de l'existent entre el setembre del 1936 i el febrer de 1936. Es tracta d'una institució depenent del Ministeri de Governació i subordinada a la Guàrdia Civil. La seva restitució es durà a terme només en les poblacions de menys de 10.000 habitants i l'ingrés de nous membres estarà totalment controlada per la benemèrita i les estructures locals de la FET i de las JONS[35].

El procés d'ingrés al sometent franquista ens pot donar pistes sobre el perfil del somatentista de l'època. Primerament, és el govern qui, sol·licita als alcaldes per mitjà de les diferents casernes locals de la Guàrdia Civil la necessitat de muntar sometents. Alcaldes i dirigents locals de la FET i de las JONS comuniquen la notícia als adeptes de cada localitat. Els qui accepten han de sol·licitar l'ingrés al caporal de la Guàrdia Civil, o sots caporal en cas de tractar-se de poblacions petites, qui era la màxima autoritat sobre el sometent i qui autoritzava els ingressos. A diferència de l'etapa noucentista i la de la unió cívica, ara ser propietari no era un requisit indispensable per a entrar a formar part del cos. Només calia ser un home d'adhesió provada al règim [Clara, 2004].

Tenim constància de l'existència de resistències a l'hora de formar sometents en alguns pobles de la província de Girona. És el cas d'Albinyana i Osor, pobles molt afectats per les conseqüències de la Guerra Civil. Per als seus habitants ingressar al sometent era clarament un posicionament polític que no estaven disposats a fer malgrat la insistència de l'alcalde.

Sens dubte, un dels factors que va decantar a les autoritats del règim a restablir el sometent vas ser l'esperança que la població el veiés com una força dedicada a la seguretat interior. Tenien l'esperança que a diferència del que passava amb la Guàrdia Civil, aquest no fos percebut com una eina per a la repressió del conveïns. Malgrat tot, la finalitat del sometent era el control sobre les zones rurals. Seguint el mateix esquema que en la lluita contra les partides guerrilleres del XIX, una de les principals missions del sometent franquista va ser combatre el maquis. En aquest sentit va tenir un èxit desigual. La mort del maqui Quico Sabaté a mans del sometent de Sant Celoni el 5 de gener de 1960 esdevindrà un gran èxit per al règim i per al sometent.

El suport del règim a la institució no és comparable a l'obtingut en temps de Primo de Rivera. El franquisme no va fer gaires esforços per a incentivar-lo i el sometent franquista quedarà en nombre de membres, molt per sota dels que s'havien format en etapes anteriors. Sota la imatge de cos arcaic i reaccionari, el sometent anirà esllanguint la seva existència fins a la caiguda del règim. Podem afirmar que a la fi de la dictadura la institució estava totalment desprestigiada i es revelava a ulls de la majoria de la població com un cos poc útil i anacrònic. Més enllà de la queixa d'alguns dels seus membres, gent molt lligada al règim i uns pocs nostàlgics, la dissolució del sometent l'any 1978 no va despertar gaire controvèrsia.

El 25 d'agost, el Ministre de Governació de la UCD Rodolfo Martin Villa, deroga el decret del 9 d'octubre de 1945 que donava vida al sometent franquista. Es posava fi d'aquesta

[35] Josep CLARA: "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *Estudis d'història agrària*, 16 (2003-2004), pp. 39-61.

manera a la història d'una institució camaleònica que ha compartit amb el país les turbulències d'una de les etapes més convulses de la història.

Conclusios

La primera conclusió és que fins i tot en època contemporània, més que de "sometent" hauríem de parlar de "sometents" en plural. No es tracta d'una realitat lineal ni única. No és única perquè, malgrat que existeixin organismes de coordinació i la subordinació *de facto* a instàncies superiors, els diferents sometents locals disposen d'un alt grau d'autonomia. Tampoc és una realitat lineal en essència perquè no es tracta d'un cos professionalitzat ni permanentment mobilitzat. El sometent es forma i es dissol cada vegada que se'l necessita. Quan no és el cas, el sometent no existeix; resta amatent en el sí de la societat civil. Si més no, aquesta és la sensació que es pretén infondre. La sensació que cada ciutadà és un sometent i que la societat pot actuar com un tot en una direcció concreta.

L'aparença de civilitat doncs, és un dels pilars fonamentals de la institució. Al llarg del període el sometent maldarà per no perdre mai el caràcter popular, local i espontani. Malgrat les nombroses demandes dels seus membres en aquest sentit, les instàncies superiors sempre es mostraran reticents a incloure distintius i elements d'uniformització. Fins hi tot es decreta la prohibició de desfilar amb aire marcial en els actes que duen a terme. A la pràctica però, el sometent armat de tot el període contemporani serà sempre un cos regulat, organitzat i controlat. Aquest control anirà canviant de mans a mesura que es produeixen canvis en l'escenari polític i econòmic del país. En un primer moment són els cacics i la oligarquia rural qui ostenta les regnes de la institució. A partir del 1919, serà la burgesia industrial qui se servirà del sometent barceloní per tal de preservar els seus interessos. Amb l'arribada de la república, les formacions de l'esquerra nacionalista l'utilitzaran per assolir els seus objectius polítics i finalment el franquisme en traurà un profit relatiu com a mètode de control del territori.

Respecte la consideració del sometent com a organització feixista o braç armat de les dictadures cal dir que és una qualificació impròpia. És un fet que sometent s'ha vist plenament involucrat en els tres moviments que foren considerats com a feixistes per part dels seus conciutadans: La dictadura *primorriversita*, l'independentisme de Josep Dencàs i el franquisme. Parlem de les consideracions a peu de carrer per part dels seus contemporanis doncs actualment com a historiadors sabem que només podem aplicar plenament aquesta denominació al darrer.

El fet és però, que amb el pas del temps es va anar bastint al voltant d'aquesta organització, efectivament tradicionalista i conservadora, aquesta imatge. El feixisme però, és més que una ideologia conservadora. Tal hi com ho defineixen Gonzalez Calleja i del Rey Reguillo, el feixisme és el resultat de la configuració d'una nova dreta en les últimes dècades del segle XIX fruit de l'assumpció dels mecanismes de la societat de masses que transcendeix el

propi liberalisme i contribueix a la seva destrucció.[36] Es tracta doncs d'una ideologia amb contingut revolucionari i anti-liberal, dos elements contraris a l'esperit del sometent, institució anti-revolucionària i garant dels pilars fonamentals de la societat liberal.

Deixant de banda l'etapa republicana, cal entendre el sometent com un punt de reunió de diverses manifestacions d'activisme armat per part dels sectors conservadors de la societat catalana. En el sometent s'hi troben catalanistes de la Lliga i espanyolistes de la Unión Monárquica Nacional units pel conservadorisme i un marcat caràcter tradicionalista bastit al voltant de símbols com la monarquia, l'exèrcit o el patronatge de la Verge de Montserrat. La institució farà un pas endavant durant els anys vint quan es produeix una alerta armada de les classes conservadores davant la radicalització de la lluita política.

A partir de la l'any 1945 si que es pot afirmar que el sometent passa a formar part de l'entramat institucional d'un règim totalitari. Ara bé, ho fa sota les formes tradicionals d'organització veïnal de control del territori. El règim confia el pes de les tasques repressives a cossos professionalitzats com la Policia i la Guàrdia Civil i el paper del sometent es limita al d'un cos d'ajuda puntual a aquesta darrera.

[36] Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución…,* p.254.

Bibliografia

- Luis de ANDRÉS Y MORERA: *La Defensa social contra la revolución: el Somatén y sus similares en el extranjero: organización y actuaciones de las guardias y uniones cívicas de España, Francia, Bélgica, Alemania, Holanda, Dinamarca, Suecia, Noruega, Polonia, Inglaterra e Italia*, Madrid, Imp. Alpha, 1927.
- Albert BALCELLS, (Coord.): *Història de Catalunya*, Barcelona, L'esfera dels libres, 2004
- Albert BALCELLS: *El Estatuto de Cataluña de 1932 y su puesta en practica*, Barcelona, Arimany, 1977.
- Soledad BENGOECHEA: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya. Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, Edicions de la Abadía de Montserrat, 1994.
- Francesc CAMBÓ: *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Editorial Alpha, 1981.
- Josep FONTANA: *La fi de l'Antic Règim i la Industrialització (1787-1868)* dins de: Pierre VILAR, (Dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988.
- Eduardo GONZALEZ CALLEJA i Fernando del REY REGUILLO: *La defensa armada contra la revolución, una historia de las guardias cívicas en la España del siglo XX*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 1995.
- F. Xavier HERNANDEZ: *Història Militar de Catalunya, Vol. IV: Temps de revolta*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 2004.
- Jaume PERES UNZUETA: *El Sometent a través de la història*, Barcelona, Joaquim Horta, 1924.
- Jordi RABASSA ASSONS: *Josep Dencàs i Puigdollers, el nacionalisme radical a la Generalitat*. Col. *Episodsi de la història*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 2006.
- Flocel SABATÉ: *El sometent a la Catalunya Medieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2007.
- Josep TORRAS I SANVICENS: *El sometent de Manresa: Mil anys d'història*, Manresa, Institut de Batxillerat "Pius Font i Quer", 1990.
- Josep TERMES: *De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil* (1868-1939) dins de: Pierre VILAR, (Dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988.

Articles

- Josep CLARA: "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *Estudis d'història agrària*, 16 (2003-2004), pp. 39-61.
- Josep M. CONTILLOCH CASANOVAS: "El sometent de Montblanc en l'inici de la II República", *Aplec de Treballs*, 24 (2006), pp. 197-207.
- Carmen GÜERRI MARTIN,. *La licencias de caza, un nuevo barómetro de la conflictividad social durante la II República*. Actas del Congreso de Historia de Castilla-La Mancha; *Transformaciones burguesas, cambios políticos y evolución social* (Vol. X) pp. 155-162.
- Joan Xavier QUINTANA I SEGLA: "El sometent en la memòria dels catalans de 1808: Tres convocatòries i una mateixa institució", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 51 (2010), pp. 315-330.
- Fernando DEL REY REGUILLO: "Ciudadanos y somatentistas. El orden en la España de los años veinte", *Estudios de Historia Social*, 42-43 (1987), pp. 97-150.

ANNEXOS

Cronologia

- **1844** – *24 de setembre* – Primeres ordinacions pel Capità General de la IV Regió, Jerónimo Valdés Noriega.
- **1855** – Formació de sometents contra les partides carlines dels germans Tristany.
- **1858** – *25 d'octubre* – Reial Ordre que fa oficial el Reglament del baró de Meer. El Governador Militar de Cardona , Dídac de los Ríos, esdevé President de la *Comissió Organitzadora dels Sometents de la Muntanya Central de Catalunya*.
- **1864** – Joaquim Mola esdevé President de la Comissió (Manresa).
- **1873** – *27 de març*- Dissolució del sometent pel Boletin Oficial de la I República.
- Maig – El govern Figueras el reinstaura.
- **1875** – *2 de novembre* – Martínez Campos crida a la restitució del sometent General. Tres dies de mobilització i Restitució del Sometent armat a tot el país.
- **1876** – Joaquim Mola redacta un nou Reglament
- **1877** – Creació de la Revista "*La Paz y Tregua*", un cop finalitzada la tercera carlinada.
- **1883** – Actuació del sometent en el pronunciament republicà de les guarnició de la Seu d'Urgell.
- **1885** – Manuel de la Canal esdevé President de la Comissió.
- **1889** – La revista passa de "*La Paz y Tregua*" a "*Paz y Tregua*". Feliu de Campribí i Escudero esdevé President de la Comissió
- **1890** – *14 de juliol* – Primera actuació del sometent en un conflicte laboral a Sant Joan de Vilatorrada amb l'objectiu d'evitar la propagació d'una vaga de la veïna Manresa.
- **1891** – Mor Camprubí i Gregori Valencia esdevé President de la Comissió.
- **1892** – Redacció de les Bases de Manresa .
- **1893** – *10 de maig* – Gregori Valencia és destituït.
  - 24 de maig – Ruperto Fuentes Bergara esdevé President de la Comissió. Es redacten noves instruccions per als serveis
  - El sometent s'ofereix a les autoritats per tal de mantenir l'ordre en motiu de la tensió Social produïda per la Guerra del Marroc.
- **1897** – Pelayo Fontraía esdevé President de la Comissió.
- **1902** – Vaga de metal·lúrgics.
- **1904** – *9-10 de maig* – Commemoració del Patronatge de Ntra. Sra. De Montserrat i concessió per Alfons XIII del rang d'agents de l'autoritat.
- **1909** – Setmana Tràgica – Certes reticències a l'hora de fer servit el sometent.
- **1917** – Revolució Russa.
- **1919** – *22 de gener* – Fundació del sometent barceloní.
  - *24 de març* – Creació de sometent de Saragossa.
  - *25 de març* – Inici de la Vaga de la Canadenca.
- **1920** – *21 de gener* – Reial Ordre segons la qual s'autoritza la creació de sometents locals fora de Catalunya
  - *Finals de març* – Creació de La Traza.
- **1923** – *13 de setembre* – Cop d'Estat del Capità General de la IV Regió: Primo de Rivera.
  - *21 de novembre* – Visita de Primo de Rivera a Itàlia. Refundació de *La Traza* en *Partido Somatentista-Civil Español* i després en *Federación Cívico-Somatentista.*
- **1931** – *14 abril* – Proclamació de la II República.
  - *15 d'abril* – Dissolució del *Somatén Nacional*.

- *21 d'abril* – El Capità General Interí, Eduardo Lopez de Ochoa desaconsella dissoldre sometents a Catalunya.

- **1932** – Aprovació de l'Estatut d'Autonomia.
- **1933** – *Març* – Actuació del sometent del Vendrell contra els atracadors d'un sindicat agrícola.
  - *Abril* – Actuació del sometent de Tarragona contra els atracadors d'un banc de Mora la Nova.
- **1934** – *17 de gener* – Decret del Ministeri de Guerra pel qual es frustra la mobilització civil armada fora de Catalunya.
  - *24 de gener* – Decret de Consell de Ministres pel qual es traspassa el Sometent a la Generalitat.
  - *13 de febrer* – Decret d'acceptació del Sometent per part de la Generalitat.
  - *27de març* – Aprovació d'un nou Reglament.
  - *10 de juny* – Josep Dencàs nomenat Conseller de Governació. El mateix dia, en la revista anual del cos, Badia i el Comandant Arturo Menéndez depuren el cos i requisen centenars d'armes.
  - *10 de juliol* – Creació de la *Comissaria General d'Ordre Públic* i del *Sometent Republicà de Catalunya*
  - *6 d'Octubre* – 13:00h. – Ordre de prendre militarment la ciutat (4.000 somatentistes juntament amb els escamots) - 18:30h. – Contra-ordre de mobilització.
  - *7 d'octubre* – La Comandància de Sometents es rendeix a l'exèrcit.
  - *27 d'Octubre* – Suspensió del *Sometent Republicà de Catalunya* per part de la Presidència Accidental de la Generalitat.
  - *13 de novembre* – Supressió de la Comissaría General de Sometents.
- **1935** – *16 de setmbre* – Un Decret manté el sometent rural sota ordres del Ministeri de Governació.
- **1936** – *21 de gener* - Sometent rural en municipis inferiors a 10.000 hab.
  - *Febrer* – Victòria del Front Popular
  - *Juliol* – Esclat de la Guerra Civil i fragmentació dels sometents
- **1945** – *9 d'octubre* – Un decret del Ministeri de Governació reinstaura el sometent tal i com era el 1935
- **1960** – *5 de gener* – mort del maqui Quico Sabaté a mans del sometent a Sant Celoni.
- **1978** – *25 d'agost* – Derogats pel ministre de Governació, Martin Villa els decrets del 21 de gener del 1936 i del 9 d'octubre de 1945.
- **1979** – A partir de l'1 de gener caduquen les llicències d'armes del sometent.

Quadre 1:

Estructura jeràrquica del sometent establerta pel Reglament de 1876 i mantinguda fins al temps de la II República.

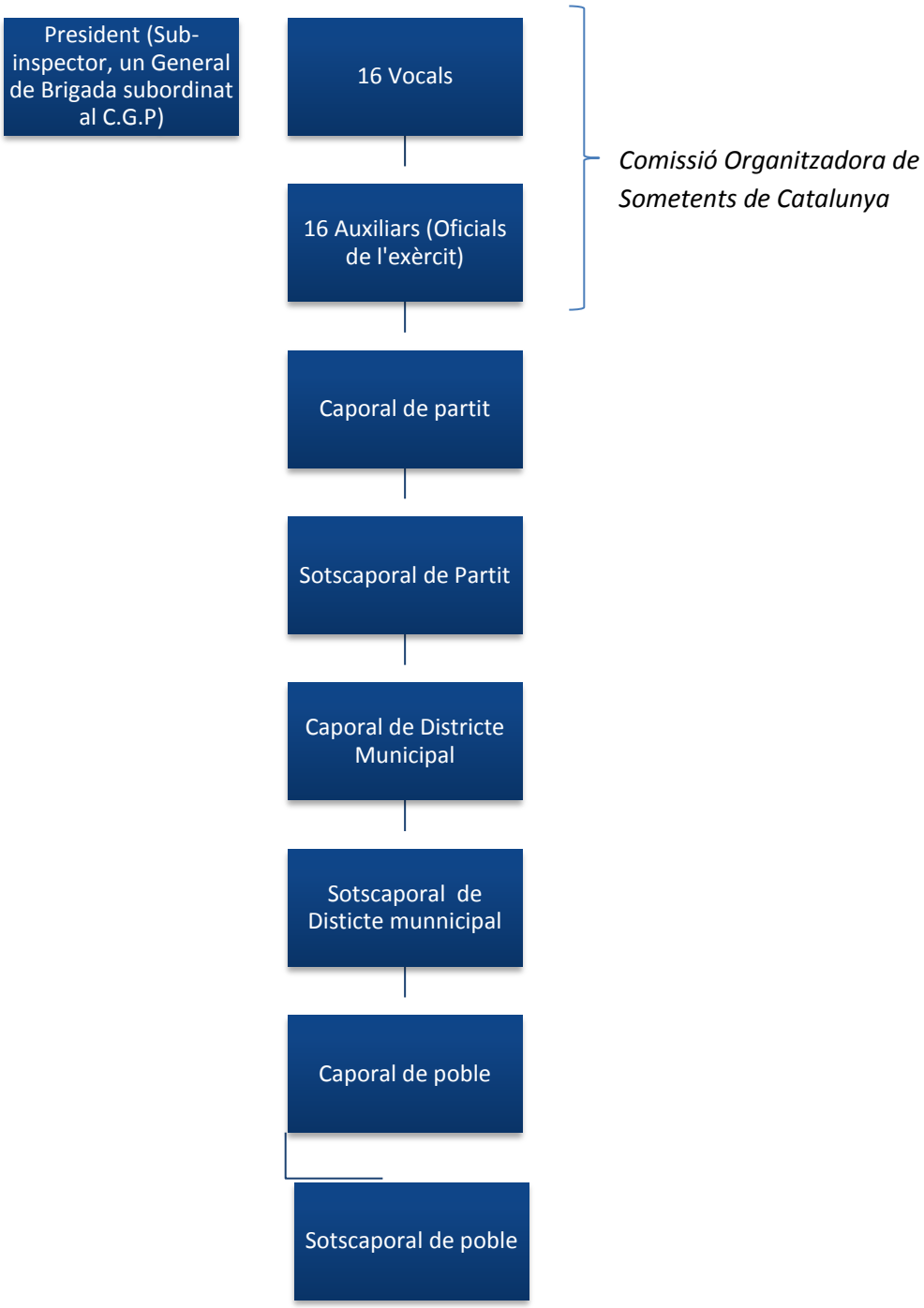

Quadre 2:

Gràfic on es pot constatar com el canvi en la mentalitat del sometent es va traduir en un canvi dràstic en la tipologia de l'armament utilitzat. Perd presència la tradicional arma de caça del sometent i s'abraça massivament l'ús d'armes de guerra[37].

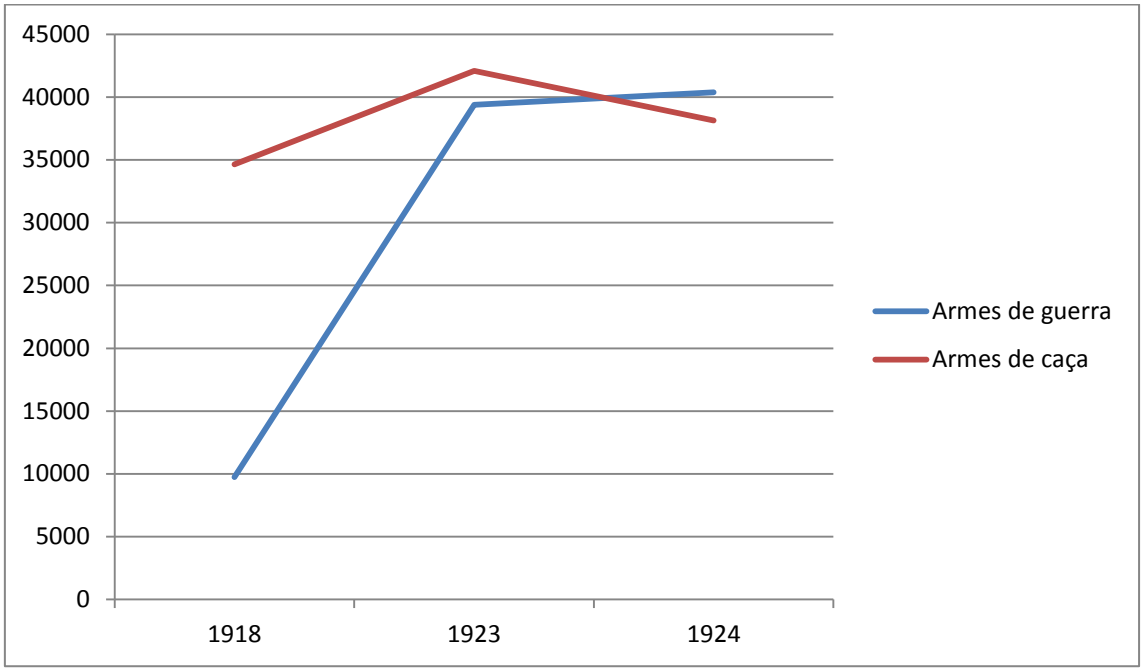

- Font: Elaboració pròpia en base a dades extretes de Fernando DEL REY REGUILLO: "Ciudadanos y somatentistas. El orden en la España de los años veinte", *Estudios de Historia Social*, 42-43 (1987), pp. 97-150.

[37] Es consideren armes de caça les escopetes de retrocàrrega i les escopetes de pistó essent tota la resta considerades armes de guerra. Per a més informació consultar el Quadre 3 en la pàgina següent.

Quadre 3

Classificació segons els tipus d'armes existents en el període 1918-1924 segons la publicació "Paz y Tregua".

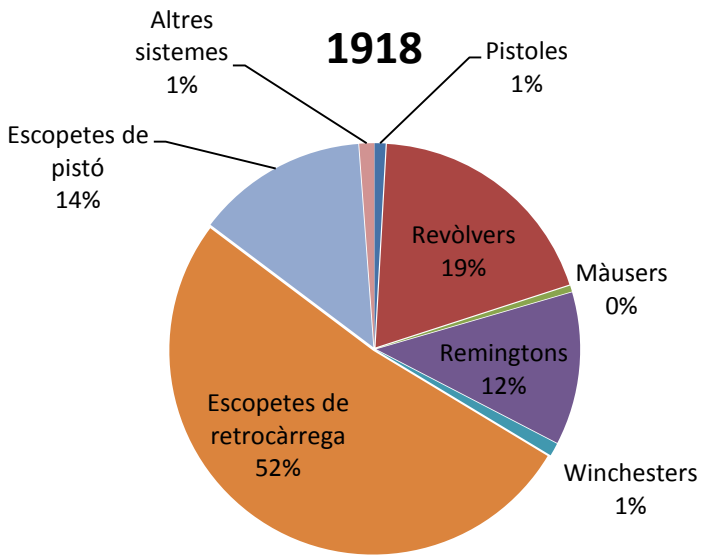

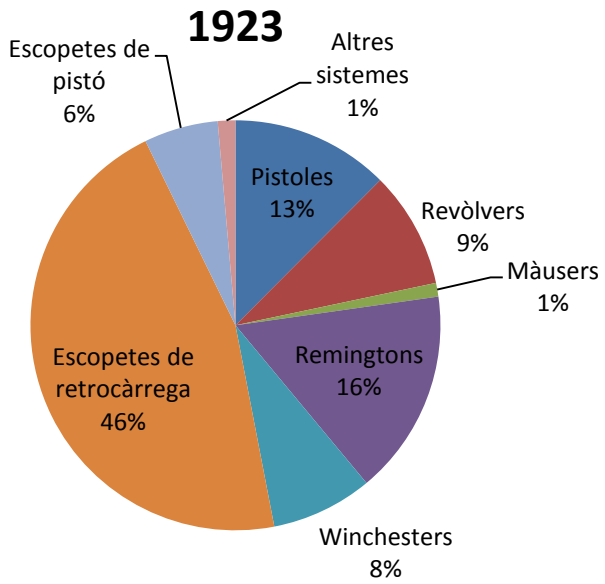

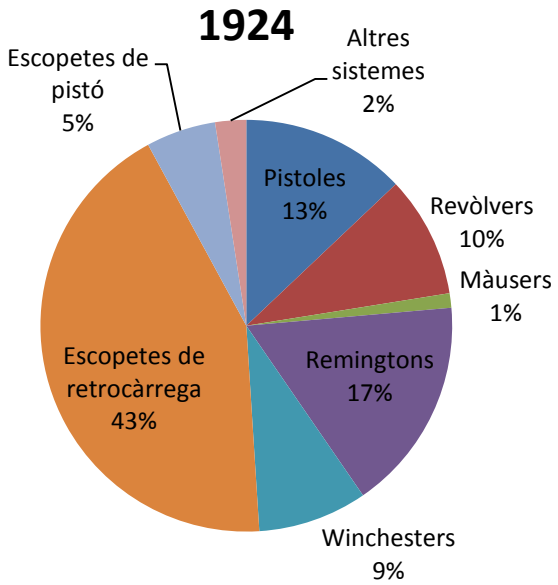

- Font: Elaboració pròpia en base a dades extretes de Fernando DEL REY REGUILLO: "Ciudadanos y somatentistas. El orden en la España de los años veinte", *Estudios de Historia Social*, 42-43 (1987), pp. 97-150.

Quadre 4:

Evolució per províncies del nombre d'armes del sometent català en els primers anys de la dictadura de Primo de Rivera.

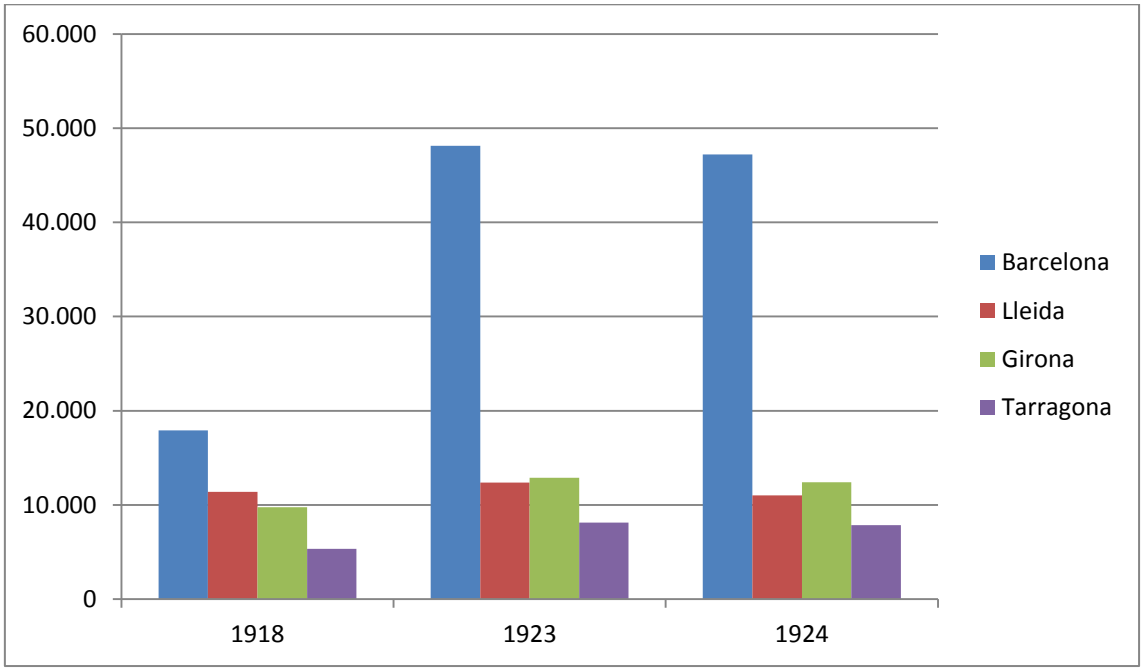

- Font: Elaboració pròpia en base a dades extretes de Fernando DEL REY REGUILLO: "Ciudadanos y somatentistas. El orden en la España de los años veinte", *Estudios de Historia Social*, 42-43 (1987), pp. 97-150.